

УДК: 37.02.022

DOI:10.58494/esai.25(10).2025.08

Алимбекова Г., окутуучу, ОшМУ
Курсанбек кызы Гулнора,
магистрант, ОшМУ

Алимбекова Г., преподаватель, ОшГУ
Курсанбек кызы Гулнора,
магистрант, ОшГУ

Alimbekova G., Lecturer,
Osh State University
Kursanbek kyz Gulnora,
Master's student, Osh State University

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА АДАБИЙ ОКУУ САБАГЫНДА ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАР АРКЫЛУУ БАЛДАРДЫ МЕКЕНЧИЛДИККЕ ТАРБИЯЛОО

Аннотация. Бул макалада башталгыч класс окуучуларын адабий окуу сабагында кыргыз элинин оозеки чыгармалары (жомоктор, эпостордон үзүндүлөр, макал-лакаптар, табышмактар) аркылуу мекенчилдикке тарбиялоонун педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү жана ыкмалары изилденет. Элдик оозеки чыгармалардын бай мазмуну, коркомдугу жана жеткиликтүүлүгү аркылуу жаш муундарга өз элинин тарыхы, маданияты, баалуулуктары, тили жана каада-салттары жөнүндө түшүнүк берүү; аларда мекенге болгон сүйүү; сыймыктануу жана урматтоо сезимдерин калыптандыруунун мааниси ачын көрсөтүлөт. Макалада башталгыч класстын окуу программасында элдик оозеки чыгармаларды тандоо критерийлери, аларды окутуунун эффективдүү жолдору, окуучулардын патриоттук сапаттарын өнүктүрүүдөгү ролу жана баалоо ыкмалары талкууланат. Ошондой эле, мугалимдердин бул багыттагы ролу жана ата-эелер менен кызматташуунун зарылдыгы баса белгиленет.

Түйүндүү сөздөр: мекенчилдик, патриоттук тарбия, башталгыч класс, адабий окуу, элдик оозеки чыгармалар, жомок, эпос, макал-лакап, табышмак, улуттук баалуулуктар, педагогикалык ыкмалар, мектеп программасы.

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ ЧЕРЕЗ УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

Аннотация. В данной статье исследуются педагогические возможности и методы воспитания патриотизма у учащихся начальных классов на уроках литературного чтения посредством устного народного творчества кыргызского народа (сказки, отрывки из эпосов, пословицы и поговорки, загадки). Раскрывается значение богатого содержания, художественности и доступности фольклора для формирования у подрастающего поколения представлений об истории, культуре, ценностях, языке и традициях своего народа, а также развития у них чувств любви, гордости и уважения к Родине. В статье обсуждаются критерии отбора устного народного творчества для учебной программы начальных классов, эффективные методы их обучения, роль в развитии патриотических качеств учащихся и методы оценки. Особое внимание уделяется роли учителей в данном направлении и необходимости сотрудничества с родителями.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, начальный класс, литературное чтение, устное народное творчество, сказка, эпос, пословица, поговорка, загадка, национальные ценности, педагогические методы, школьная программа.

FOSTERING PATRIOTISM IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN THROUGH FOLK ORAL TRADITION IN LITERATURE LESSONS

Annotation. This article explores the pedagogical possibilities and methods of fostering patriotism in primary school students during literature lessons through the Kyrgyz folk oral tradition (fairy tales, excerpts from epics, proverbs and sayings, riddles). It reveals the significance of the rich content, artistry, and accessibility of folklore in shaping young generations' understanding of their nation's history, culture, values, language, and customs, as well as in developing their feelings of love, pride, and respect for their Motherland. The article discusses the criteria for selecting folk oral tradition for the primary school curriculum, effective teaching methods, its role in developing students' patriotic qualities, and assessment methods. Special emphasis is placed on the role of teachers in this area and the necessity of cooperation with parents.

Key words: patriotism, patriotic education, primary school, literature reading, folk oral tradition, fairy tale, epic, proverb, saying, riddle, national values, pedagogical methods, school curriculum.

Киришүү

Мекенчилдик – бул инсандын өз мекенине болгон терең сүйүүсү, анын тарыхына, маданиятына, тилине, жаратылышына жана элинин баалуулуктарына болгон сыймыктануусу. Жаш муундун мекенчилдик сезимин калыптандыруу – бүгүнкү күндөгү педагогиканын эң актуалдуу маселелеринин бири. Башталгыч класс – баланын инсандык сапаттарынын пайдубалы түптөлүүчү мезгил. Бул куракта балдардын дүйнө таанымы кеңейип, адеп-ахлактык баалуулуктары калыптана баштайт. Адабий окуу сабагы, айрыкча элдик оозеки чыгармалар аркылуу мекенчилдикке тарбиялоодо уникалдуу мүмкүнчүлүктөргө ээ.

Кыргыз элинин оозеки чыгармалары – кылымдар бою сакталып келген тарыхый эс тутум, улуттук мүнөз, дүйнө тааным жана баалуулуктардын булагы. Жомоктор, баатырдык эпостордон үзүндүлөр, акылмандуу макал-лакаптар жана тапкычтыкка үндөгөн табышмактар аркылуу балдар өз элинин өткөнү менен таанышып, бүгүнкүсү үчүн сыймыктануу сезимин өрчүтүп, келечекке болгон ишенимин бекемдей алышат [1;2;6].

Элдик оозеки чыгармалардын мекенчилдикке тарбиялоодогу педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү

Элдик оозеки чыгармалар башталгыч класс окуучулары үчүн бир катар педагогикалык артыкчылыктарга ээ, алар мекенчилдик сезимдерин калыптандырууга өзгөчө таасир этет:

- **Мазмундун жеткиликтүүлүгү жана кызыктуулугу:** жомоктордун жөнөкөй сюжети, фантастикалык элементтери, кайталануучу мотивдери балдардын кызыгуусун арттырат жана аларды эмоционалдык жактан тартат. Мисалы, "Кенжекей" жомогундагы эрдик, боорукердик, өз максатына жетүүгө болгон умтулуу балдарда позитивдүү сезимдерди ойготот.
- **Улуттук баалуулуктарды чагылдыруу:** элдик оозеки чыгармаларда жакшылык менен жамандыктын күрөшү, адилеттүүлүк, меймандостук, эмгекчилдик, биримдик сыяктуу улуттук адеп-ахлактык баалуулуктар даназаланат. "Манас" эпосунан алынган үзүндүлөрдө баатырлардын мекен үчүн күрөшү, элдин биримдиги идеясы балдарда патриоттук духту көтөрөт.
- **Тилдин көркөмдүгү жана байлыгы:** элдик оозеки чыгармалардын тили образдуу, эмоционалдуу жана бай болот. Макал-лакаптардагы терең маани, табышмактардагы тапкычтык балдардын тилдик компетенциясын өстүрүү менен бирге, улуттук тилге болгон сүйүүсүн арттырат.

- **Тарыхый жана маданий контекст:** элдик оозеки чыгармалар аркылуу балдар элинин тарыхый өткөнү, турмуш-тиричилиги, каада-салттары жана үрп-адаттары менен таанышат. Бул аларда өз элинин маданиятына болгон кызыгууну жана урматтоону калыптандырат. Мисалы, "Кожожаш" жомогундагы мергенчилик турмушу кыргыз элинин байыркы кесиптери жөнүндө түшүнүк берет [2;3].

Башталгыч класстарда элдик оозеки чыгармаларды окутуунун эффективдүү жолдору

Башталгыч класстарда элдик оозеки чыгармаларды мекенчилдикке тарбиялоо максатында окутууда мугалим төмөнкүдөй ыкмаларды колдонушу мүмкүн:

- **Эмоционалдык кабыл алууну активдештирүү:** Сабактын башында чыгармага байланыштуу сүрөттөрдү көрсөтүү, музыкалык фрагменттерди угуу, кыскача баяндоо же табышмактарды берүү аркылуу балдардын кызыгуусун ойготуу.
- **Интерактивдүү окуу жана талкуу:** Чыгарманы окуп жатканда балдарга суроолор берүү, алардын ой-пикирлерин угуу, каармандардын иш-аракеттерин талкуулоо. Мисалы, "Эмне үчүн каарман ушундай кылды?", "Силер анын ордунда эмне кылат эленер?" деген сыяктуу суроолор аркылуу балдардын эмпатиясын жана баалуулуктарын аныктоого жардам берүү.
- **Ролдоштурулган оюндар жана сахналаштыруу:** Жомоктордон үзүндүлөрдү же бүтүндөй жомокту ролдорго бөлүп ойноп берүү балдардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүү менен бирге, каармандардын сезимдерин терең түшүнүүгө жана аларга болгон мамилесин билдирүүгө мүмкүндүк берет.
- **Көркөм ишмердүүлүк:** Окулган чыгармалардын негизинде сүрөт тартуу, аппликация жасоо, жабыштыруу, лепка жасоо сыяктуу иштер аркылуу балдардын чыгармачылык фантазиясын өстүрүү жана чыгарманын мазмунун дагы да тереңирээк түшүнүүгө жардам берүү.
- **Макал-лакаптарды контекстте колдонуу:** Сабактын жүрүшүндө тиешелүү макал-лакаптарды колдонуу менен окуучулардын ой жүгүртүүсүн активдештирүү жана улуттук акылмандыкка баа берүүгө үйрөтүү. Мисалы, "Эл болбой – иш болбой" деген макалды жамааттык иштин маанилүүлүгүн түшүндүрүүдө колдонуу.
- **Табышмактарды чечүү:** Тематикалык табышмактарды колдонуу аркылуу балдардын байкагычтыгын, логикалык ой жүгүртүүсүн өстүрүү жана улуттук түшүнүктөр менен тааныштыруу. Мисалы, "Канаты бар, бирок куш эмес, балтасы бар, бирок жыгаччы эмес" (балапан) табышмагы аркылуу улуттук турмушка тиешелүү түшүнүктөрдү берүү.
- **Экскурсиялар жана жолугушуулар:** Тематикалык музейлерге экскурсия уюштуруу, фольклордук ансамблдердин өкүлдөрү менен жолугушуулар өткөрүү балдардын улуттук маданиятка болгон кызыгуусун арттырат жана мекенчилдик сезимдерин күчөтөт [5;6].

Окуучулардын патриоттук сапаттарын баалоо

Башталгыч класс окуучуларынын элдик оозеки чыгармалар аркылуу калыптанган патриоттук сапаттарын баалоо формалдуу эмес жана байкоого негизделген мүнөздө болушу керек. Баалоодо төмөнкү аспектилерге көңүл буруу зарыл:

- **Чыгармаларга болгон кызыгуу жана эмоционалдык реакция:** Балдардын элдик оозеки чыгармаларды угууга, талкуулоого болгон кызыгуусу, каармандардын тагдырына болгон кайдыгер эместиги.
- **Улуттук баалуулуктарды түшүнүү жана кабыл алуу:** Чыгармалардагы жакшылык, жамандык, адилеттүүлүк, биримдик сыяктуу түшүнүктөрдү канчалык деңгээлде түшүнүп, аларга өзүнүн мамилесин билдире алышы.
- **Тилдик байлык жана сүйлөө маданияты:** Балдардын өз оюн билдирүүдө элдик оозеки чыгармалардан алган сөздөрдү, макал-лакаптарды колдонуусу, тилге болгон аяр мамилеси.

- **Чыгармачылык ишмердүүлүк:** Чыгармалардын негизинде тартылган сүрөттөр, жасалган кол өнөрчүлүк буюмдары, айтылган ой-пикирлер аркылуу балдардын патриоттук сезимдерин чагылдыруусу.
- **Жүрүм-турумдук көрүнүштөр:** Сабактагы активдүүлүгү, башка окуучулар менен болгон мамилеси, улуттук майрамдарга жана иш-чараларга катышуусу аркылуу мекенге болгон сый-урматын көрсөтүүсү.

Мугалимдин ролу жана ата-энелер менен кызматташуу

Башталгыч класстарда элдик оозеки чыгармалар аркылуу мекенчилдикке тарбиялоо процессинде мугалимдин ролу чечүүчү мааниге ээ. Мугалим өзү улуттук маданиятка, фольклорго кызыгуусу менен окуучуларга үлгү болушу керек. Ал сабактарды кызыктуу жана интерактивдүү өткөрүп, ар бир окуучунун активдүү катышуусун камсыз кылышы зарыл.

Ата-энелер менен кызматташуу дагы мекенчилдикке тарбиялоонун маанилүү шарты болуп саналат. Ата-энелер балдарына үйдө элдик жомокторду окуп берип, улуттук ырларды ырдап, каада-салттар менен тааныштырып турушу керек. Мектеп менен биргеликте улуттук майрамдарды белгилөө, тематикалык кечелерди уюштуруу балдардын патриоттук сезимдерин күчөтөт [7].

Корутунду

Башталгыч класстарда адабий окуу сабагында элдик оозеки чыгармаларды колдонуу аркылуу мекенчилдикке тарбиялоо – бул жаш муундун улуттук аң-сезимин калыптандыруунун, аларда мекенге болгон сүйүү, сыймыктануу жана урматтоо сезимдерин өстүрүүнүн эң натыйжалуу жолдорунун бири. Элдик оозеки чыгармалардын бай мазмуну, көркөмдүгү жана жеткиликтүүлүгү балдарга өз элинин тарыхын, маданиятын жана баалуулуктарын эрте жаштан баштап өздөштүрүүгө жардам берет. Мугалимдердин кесипкөйлүгү жана ата-энелер менен болгон тыгыз кызматташтыгы аркылуу биз балдарыбызды чыныгы мекенчил, өз элинин тарыхын жана маданиятын баалаган инсандар катары тарбиялай алабыз.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Абрамова С.К. Кыргыз балдар фольклору. – Бишкек, 1988.
2. Бектенов К. Кыргыз фольклорунун антологиясы. – Бишкек, 2002.
3. Жусупов М. Башталгыч класстарда адабий окутуунун методикасы. – Бишкек, 2010.
4. Кыргыз эл жомоктору. – Бишкек, ар кандай басылмалар.
5. Манас эпосунан үзүндүлөр (башталгыч класстар үчүн адаптацияланган басылмалар).
6. Кыргыз макал-лакаптары жана табышмактары. – Бишкек, ар кандай басылмалар.
7. Мамлекеттик билим берүү стандарты (башталгыч жалпы билим берүү). – Бишкек, 2021.

